

*Предраг Терзић**

Институт за политичке студије, Београд

**ПОЛУИНТЕЛЕКТУАЛАЦ КАО ФАКТОР
КВАРЕЊА ДРЖАВНЕ ВЛАСТИ У
ТЕОРИЈСКОЈ МИСЛИ СЛОБОДАНА
ЈОВАНОВИЋА****

Сажетак

Предмет овога рада јесте полуинтелектуалац у научној визури Слободана Јовановића. Јовановић је, у својим делима, овом карактерном типу личности посвећивао посебну пажњу, уверавајући читаоце у сву бескорисност оваквог типа човека који упорно стреми власти. Одсуство моралних особина полуинтелектуалца, у интеракцији с изазовима које намеће државна власт, неумитно доводи до његовог даљег кварења. Отуда полуинтелектуалац има својство фактора који шири своје вредносне ставове на друге. Он их чини огољеним каријеристима неспремним за исправне, већ пријемчивим за неморалне компромисе. Упознавање с оваквом личношћу, проналажење историјских примера и поређење с актуелним друштвеним приликама поново актуелизује Слободана Јовановића у научној јавности. Историјски вакуум, у коме је био забрањиван, касније се наставља супротним процесом, односно повећаним интересовањем аутора за Јовановићеву научну мисао. Убрзано почиње период публиковања књига и расправа у којима се јавност упознаје с аутентичним моментима његовог живота и интелектуалног рада.

Циљ овог рада се огледа у оригиналном приказу ставова и мишљења Слободана Јовановића о полуинтелектуалцу. Поред овог тематског обухвата, у раду ће бити разматрана и шира теоријска мисао Слободана Јовановића. Неселективним

* Имејл-адреса: predragterzic@yahoo.com.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

приступом биће обухваћени најважнији извори у којима се пружа шира слика историјских догађаја у чијем вртлогу су важну улогу одиграли „полуинтелектуални” појединци.

Резултати рада се састоје у исказивању сопственог запажања аутора заснованог на оригиналним записима Слободана Јовановића. У раду се експлицитно закључује да њега, без имало претеривања и пристрасности, сматрамо незаобилазним аутором у теоријском изучавању феномена државневласти. Притом се изражена персонификација државне власти циљано заснива на феномену полуинтелектуалца као фактора њеног кварења.

Кључне речи: Слободан Јовановић, револуција, држава, власт, морал, идеологија, полуинтелектуалац

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Феномен државне власти заокупљао је пажњу аутора различитих усмерења. Они су, у складу са својим религијским, идеолошким, страначким и другим погледима, указивали на позитивне и негативне стране вршења државне власти. Упоредо с важним друштвеним и историјским догађајима, у чијем средишту је тежња за променом постојећег и успостављањем новог друштвено-економског поретка, долази до вертикалних и хоризонталних промена у државној структури. Негде преран и неочекиван, а понегде (не)оправдано закаснио, овај процес је присутан у готово свим државама. Међутим, облици његовог испољавања неодвојиви су од датих временских и просторних момената. Историја је показала да се оправданост и нужност одређених друштвених промена не могу сагледавати у времену њиховог дешавања, већ је неопходно да постоји одређена временска дистанца. Зато се критичко мишљење не може априорно формирати, већ његов настанак проистиче тек из искуственог сагледавања целине друштвених збивања.

Одсуство критичког мишљења посебно узима данак у сагледавању процеса који управљају најважнијим друштвеним збивањима. Из таквог односа се рађа и одржава конформизам, који може бити помешан с корупцијско-шићарцијским менталитетом, ослоњеним искључиво на личне интересе. У таквој друштвеној атмосфери нема места за појединце и

друштвене групе које дају примат сопственим убеђењима над интересима. Опасност кварења интелектуалаца се састоји у могућности да, у стању недостатка критичке мисли и надмоћи личних интереса, постану полуинтелектуалци с претходно наведеним карактерним цртама. Управо они стреме државној власти као извору сопственог бића. Свесни чињенице да је државна власт плодносна, а несвесни чињенице да учествују у сопственом аутокварењу, показују изузетну довитљивост и отпорност на друштвене промене. Управо такве личности су инспирисале Слободана Јовановића да напише чланак „О полуинтелектуалцу”.

Размишљања и ставови Слободана Јовановића о полуинтелектуалцу као фактору кварења државне власти препознатљиви су у његовим делима. Она изворно припадају политичкој и правној науци, уз извесна прилагођавања конкретним историјским догађајима. У интелектуалном опусу Слободана Јовановића налази се и отклон према одређеним личностима и догађајима који су негативно утицали на светске историјске токове. Иако се претежно бавио српском историјом, Јовановић није запостављао ни личности које су оставиле наднационални историјски печат. Презирући непотребне компромисе и људе нагодбеног карактера, овај аутор формира слику о полуинтелектуалцу као (под)бићу које урушава државну власт. Своје дилеме је износио наводећи конкретне примере људи који, газећи сопствена убеђења, постају аморални и теже непрестаном трајању. У средишту овог процеса је човек, као главни фактор кварења државне власти.

Важан моменат у анализи делатности полуинтелектуалаца чине револуционарна дешавања. Овде посебно долази до изражаја њихова способност манипулације и преузимања улоге, која им омогућава учешће у успостављеној револуционарној власти. Слободан Јовановић револуцију сматра незаконитим чином, а њене одлуке противправним и изнуђеним актима, који производе дуготрајне и штетне последице. Међутим, револуција представља фактички догађај којим се врши радикалан прекид с постојећим и успоставља нов друштвени, економски, политички и културни поредак.

Свесна опасности од настанка револуције, државна власт настоји да своје активности усмери ка остварењу

заједничких интереса. У таквим условима будући револуционари, свесни да у уређеном систему не могу остварити своје амбиције, отворено упућују претње државној власти. Међу њима су најбројнији полуинтелектуалци, који своју шансу за успех препознају у револуционарном стању. У овим дешавањима долазе до изражаја неморалност, одсуство емпатије, способност ситуационог прилагођавања, што скупа представља карактерне црте полуинтелектуалца. Оне му омогућавају да једнако „успешно” остварује своје циљеве у предреволуционарном, револуционарном и постреволуционарном периоду. Слободан Јовановић на извештајан начин персонализује револуционарне догађаје, настојећи да преко делатности њених вођа објективно прикаже стање ствари. Два важна револуционарна дешавања, у Француској и Русији, показују у којој мери се делатност полуинтелектуалаца показала плодношћу приликом рушења постојећег и успостављања новог поретка.

МОРАЛНЕ ДИЛЕМЕ О ПОЛУИНТЕЛЕКТУАЛЦУ

Дилеме у чијем средишту се налази разликовање моралног и неморалног у човеку датирају од праисторичких времена. Упоредо с уздицањем људског друштва моралне дилеме постају све бројније. Оне постају критеријуми који се заснивају на отклону од свега што друштво сматра морално неприхватљивим. Намера да се унапред представе оквири дозвољеног од забрањеног понашања, са становишта моралних особина, производ је потребе читавог људског друштва. Разуме се да интелектуално промишљање у овом правцу посебно добија на значају у условима кризе морала и одсуства јасних показатеља у ком правцу је потребно кренути у важним историјским и друштвеним моментима. Притом се друштвени напредак не заснива на међусобном такмичењу појединаца који чине друштво. Они се надмећу зарад постизања бољег положаја, у оквирима постојећег социјалног система, а да би произвели или бар учествовали у одређеним друштвеним променама (Terzić 2020, 82).

Анализа одређеног друштвеног проблема, чије решавање може циљано довести или одвести појединце у (не)жељеном правцу, напосто није могућа без улажења у

средиште ствари. Каталог фактора, који имају карактер услова који су допринели и узрока који су произвели одређено стање у друштву, не може бити потпун без разматрања важних личности које управљају друштвеним кретањима. Свестан тога, Слободан Јовановић део свог научног опуса посвећује појединцима који су учествовали у важним друштвеним догађајима у Србији, Краљевини СХС и Југославији, али и у другим државама. Јовановић настоји да открије који мотивишући фактори доприносе да једна личност, наоко моралног карактера и завидног степена образовања, у додиру с влашћу постаје непоправљиви каријериста. Оваква личност бескомпромисно штити сопствени положај, па и по цену ускраћивања животних потреба других људи.

Трагајући за историјским примерима, Слободан Јовановић у својим књига и другим делима нуди читаву лепезу полуинтелектуалаца. Они постају огледни примери опште кризе морала у једном друштву, у коме се вреднује способност трајања по сваку цену. Отуда се интелектуални донети Слободана Јовановића сударају с поражавајућом чињеницом да се у средишту политичких догађања налазе људи који то, према објективним критеријумима, не заслужују. Њихови интелектуални и морални капацитети нису били у стању да одговоре захтевима времена у коме су живели и простора у коме су имали моћ одлучивања. Поражавајућа је чињеница да се ова категорија људи показала отпорном на промене и способном да исте превазиђе, штитећи превасходно сопствене интересе. Зато Слободан Јовановић изражава позитиван однос према енглеском премијеру Артуру Балфуру (*Arthur Balfour*), који се разликовао од великог броја ондашњих, али и од већине данашњих политичара. Сматра га високо образованим човеком који се бавио политиком испуњавајући дужност према заједници, а не зарад остварења својих амбиција. Његова величина се огледа у томе што своју улогу није посматрао само кроз призму тренутне ситуације, него је далекосежно проматрао и оно што после ње има да дође (Milosavljević 2012a, 135).

Држава у којој је Слободан Јовановић живео у свом наличју је изнедрила читав друштвени слој оваквих људи. Њима овај истакнути интелектуалац посвећује свој рад. Јовановић истиче чињеницу да ови људи, користећи своје формално образовање, остварују значајан, неретко и пресудан утицај на важна друштвена и политичка дешавања.

Свесни своје интелектуалне скромности, они усвајају ауто-демагошки приступ у чијем средишту је лична корист као средство и циљ бављења јавним послом.¹

Дубоко у свести и бити полуинтелектуалног света укоренила се максима да се највећи успех човека огледа у његовом трајању. Притом се потпуно игноришу две кључне одреднице: коришћење средстава и плаћање цене дуготрајног (оп)стајања.

а) Под средствима се подразумевају начини којима се користи полуинтелектуалац ради одржавања у врху државне структуре и друштвене лествице. У ту сврху су дозвољена сва средства, па и непоштена и неморална, како би се осигурало дуготрајно присуство на важним државним позицијама. По принципу сличности, полуинтелектуалци се међусобно повезују формирајући кланове, као добро повезане интересне целине.² Унутар ових група протеже се и влада „царство” интереса. Они се остварују прљавим методама политичког деловања који се, по правилу, свODE на типичне облике мешетарења. Важно средство манипулације полуинтелектуалца је циљано претварање себе у тобожњу жртву политичког прогона. На тај начин се ствара клима општег сажалења према „жртви”, чиме се тежи додатном добијању на популарности. Овај начин политичког трајања полуинтелектуалца експлоатише се све док не постане сасвим очигледно да је у стварности „жртва” заправо „прогонитељ”.

б) Цену дуготрајног опстајања на високим позицијама полуинтелектуалца можемо посматрати из угла крајњег исхода. Чињеница је да полуинтелектуалац долази у ситуацију да му се тло под ногама измиче. Свестан тога, посеже за склапањем непримерених компромиса, који омогућавају миран прелазак у нове политичке редове. Будући да је лишен моралних скрупула и кочница, каквих има у личности поштеног човека, полуинтелектуалац настоји да избегне

1 У том смислу се Слободан Јовановић не појављује као пасионирани колекционар, сакупљач разних политичких и демократских идеја, већ као помни изучаваца политике и права, државе и политичког система у амбијенту друштвености. Овде постоји видљива и скривена мапа интересних утицаја, норми, моћи, притисака, институција, које битно утичу на индивидуално и друштвено-политичко бивствовање човека у модерној политичкој заједници (Stepanov i Despotović 1997, 268).

2 Разматрајући Платонове заслуге за развој концепта „идеалне” државе, Слободан Јовановић указује на важност моралног поступања. Истиче да је Платон први увидео моралну међузависност државе и појединца: морални грађанин у моралној држави (Jovanović 1935a, 146).

политички пад, као цену свог пређашњег учешћа у државној структури. Он, једноставно, није спреман да плати ту цену. Уместо тога, стреми новим позицијама, упорно доказујући да није онај „стари” већ „нови човек”, без кога се, напосто, не може. Његово претварање иде до те мере да преко ноћи мења начин изражавања, изглед, стил облачења, како би направио радикалан отклон од прошлих и приближио се садашњим центрима моћи. Тежња ка моћи прожима целокупну личност полуинтелектуалца, тако да се његове спољашње манифестације могу разумети као средства моћи. Пратећи историјску нит у развоју државе, Слободан Јовановић констатује да смењивање на власти различитих идеолошких концепата није могуће ако њени вођи не поседују фактичку моћ. Зато су револуције најефикаснији начин експресног достизања моћи, без које није могућа изградња новог поретка.

Инспирисан стварним личностима које је имао прилике да препозна у времену у ком је живео, Слободан Јовановић објављује чланак о полуинтелектуалцу. У описивању полуинтелектуалца аутор конструише прототип морално посрнулог човека. Језиком и слогом Слободана Јовановића, личност полуинтелектуалца се, у најпотпунијем и најизразитијем виду, испољава у форми човека који је успешно завршио школовање, али низак ниво културног образовања и моралног васпитања показују основне слабости његове личности. Истраживајући даље, Слободан Јовановић у више текстова, насупрот полунтелектуалцу као типу личности којег су у кругу његових пријатеља називали различитим именима, од којих је најупечатљивије „др гур-гур”, поставља центлменски тип човека (Milosavljević 2019, 115).

Карактерне црте и природне склоности „вечитог” полуинтелектуалца

Слободан Јовановић у опису полуинтелектуалца иде корак даље од почетног одређења. Аутор апострофира (не) моралну страну личности која доминира у односу према себи и другима. Признаје дејство спољашњих и унутрашњих фактора, који су допринели да полуинтелектуалац „духовне вредности не разуме и не цени”. То је последица посебног односа унутрашње стране његове личности према материјалним добрима. Полуинтелектуалац тежи прикупљању

материјалних добара и све своје поступке подређује сталном увећању имовине, притом не марећи за духовне вредности и градећи култ материјалне аутоодрживости. Сваки облик емпатије му је далек и несврсисходан, при чему сматра да људи у његовом окружењу постоје искључиво зарад остварења његових интереса.

Примитивна страна личности полуинтелектуалца има примат над моралним и културним цртама. Стечену диплому сматра улазницом у свет успешних, коме, према сопственом мишљењу, неизоставно припада. Одмах ступа у акцију освајања новог простора, тако што гази све пред собом. Присуство моралне окамењености, у синтези с одсуством скрупула, помажу му да убрзано напредује. Притом, није свестан своје заблуде да напредовање није резултат његових квалитета. Лактајући се, своје супарнике немилосрдно понижава, а све у жељи да предупреди потенцијалне могућности угрожавања сопственог примата. У том смислу полуинтелектуално понашање није могуће сврстати у било који облик друштвено пожељног понашања.³

Несвестан своје имагинарне моћи, полуинтелектуалац тежи даљем напредовању. Своје политичке амбиције подређује остварењу сопствених интереса, без имало интересовања за виши, односно општи интерес. Слободан Јовановић хипотетички наводи стицај околности у којима полуинтелектуалац добија министарски положај. Сасвим сигурно ће се његово понашање на положају сводити на жељу за личним богаћењем. Заправо, политичку амбицију полуинтелектуалца не можемо посматрати у класичном смислу. Можемо констатовати његову моралну закржљалост, која долази до изражаја у тренуцима доминације на високом, односно министарском положају. „Поред типа успешног, постоји и тип неуспешног полуинтелектуалца. Јовановић истиче да је прави интелектуалац који је незапослен или запостављен, неизбежно опозиционар, а да је полуинтелектуалац у том положају опасан, јер нема моралних обзира који би могли да ублаже његову огорченост” (Milosavljević 2012b, 128).

3 Историјски примери оваквих личности показују да су оне верни пратилац развоја људског друштва. Тога је био свестан и римски правник Доментије Улпијан формулишући три начела која имају руководни карактер. Он их сматра заповестима права, а то су: живети часно (*honeste vive*), никога не повређивати (*neminem laede*), свакоме дати оно што је његово (*suum cuique tribue*) (Hefe 2008, 51).

Идеалан терен за политичко преживљавање полуинтелектуалца, према мишљењу Слободана Јовановића, представљало је појављивање комунистичке идеологије. Будућидасеуњеном средишту налази колектив, супротстављен индивидуи која другачије мисли, отварају се врата за улазак већег броја морално закржљалих и функционално неписмених људи. Историја памти, а историчари бележе стравичне поступке високопозиционираних полуинтелектуалаца, који постају оруђе „класне борбе”. Они у таквим околностима проналазе идеално тло за ширење утицаја на друге и достизање незаслужених позиција у државној структури.

Оцењујући полуинтелектуалаца болесном друштвеном појавом, Слободан Јовановић у истоименом есеју примећује две ствари:

1. Да је културни образац потребна допуна националног и политичког обрасца, што се нарочито осећа онда када утицај та два обрасца престане да слаби;
2. Да школа која се ограничава на давање знања, без упоредног васпитавања карактера, није у стању да спречи појаву таквог друштвеног типа као што је полуинтелектуалац.

Апострофирање развијања и усвајања културног обрасца мора бити у функцији допуне националног и политичког бића сваког човека. У овој равни школа игра пресудну улогу само ако упоредо остварује своју васпитну и образовну улогу. У противном, она постаје извориште нових полуинтелектуалаца, лишених моралних обзира. У данашњем времену постоји погрешна перцепција да је добро образовање испуњено искључиво стицањем знања. Тако запостављање васпитне улоге коју остварује школа, као васпитно–образовна институција, доприноси афирмисању практично применљивог знања, али показује недостатке у васпитању младих нараштаја. У својим списима о Слободану Јовановићу потоњи аутори нескривено указују на његов став да полуинтелектуалац представља производ лошег образовања.⁴

4 Вреднујући научни допринос Слободана Јовановића, Исидора Секулић даје шири приказ његове личности. Пишући у духу моралне карактеризације Јовановићевог човека – полуинтелектуалца, она наводи следеће: „Што се не може увек казати за писце лепе литературе, може се с нагласком казати за овог писца из научне области: на свакој страници његова писања држи се живот. Све је за Г. Јовановића интерпретатор живота и човека, и у његовој струци све: држава и државници, политички системи и закони,

РЕВОЛУЦИОНАРНА ДЕШАВАЊА КАО (НЕ)МОРАЛНИ ПОЛИГОНИ ЊИХОВИХ ВОЂА

У историјском ходу једне државе могуће су различите промене њене структуре и носилаца централне власти. Прве припадају мирној или тихој трансформацији постојећег поретка и успостављању новог, уз пуно уважавање уставних и законских норми. То се односи на стабилне демократије, где је промена државне власти, у виду доласка нових политичких групација, интегративни део њеног функционисања. Друге се односе на револуционарне промене, најчешће праћене насилним средствима и методима свргавања постојеће власти, а оличене су у лику једног човека и неколицине њему оданих људи, који управљају најважнијим полугама државног апарата. Избор једног или другог пута промене државне власти представља стицај историјских, геополитичких, економских и других околности у датом временском тренутку. Историја нас учи да је могуће, неретко и пожељно, одабрати пут револуционарних промена у ситуацији када је постојећи поредак ретроградан и противан демократским начелима.⁵

Револуционарни догађаји нису могући без револуционарних вођа. Револуционарне вође настоје да радикалним путем опредмете своја идеолошка усмерења и тежње. Иако свака револуција са собом носи низ позитивних и негативних догађаја, несумњиво је да су методи њеног извођења, у многим сегментима, подударни. Зато се чини важним указати у којој мери се ток револуционарних догађаја може приписати њеним вођама, а колико другим факторима. Историјска искуства у вези с револуционарним дешавањима, укључујући периоде пре и након револуције, показују да револуција није могућа без помоћи споља. Помоћ може бити непосредна, оличена у пружању конкретне помоћи и логистике, или посредна, у виду охрабривања

појмови и речи, криза духова и атентати. Г. Јовановић је књижевник пре свега по духу свом, па тек затим по чувеном стилу свом. Он је артист да погледа и угледа ансамбле и звезде за интерпретацију живота, за интерпретацију „дунгле живота” у држави, породицама, појединцима...” (*Vreme* 2001).

- 5 Поред нужности, које са собом носи актуелни историјски и друштвени тренутак, неопходно је узети у обзир природу човекове личности која може бити извор његовог сукобљавања с другима. У том смислу, Хобс наводи да извор сукоба може бити у сталној људској потреби да му други придају ону вредност коју је сам себи приписао. Он свесно другима наноси штету, реагујући на сваки знак презира или потцењивања, који долазе од оних који га омаловажавају (Hobs 1961, 107).

револуционарно опредељених делова друштва. Оваква врста помоћи се односи и на догађаје који по својој форми и начину испољавања нису били револуционарни, али су својим резултатима неретко сматрани од њих важнијим.⁶

Слободан Јовановић је изнад свега био легалиста, а легитимност државне власти проналазио је у народној вољи. Зато је био опредељен у правцу систематских промена у држави, али којима се не излази из оквира уставних и законских норми, укључујући и међународне правне инструменте у области људских права. Међутим, Јовановић различито приступа у оцени револуционарних дешавања у појединим земљама. Док је с једне стране близак, али и критичан, према француским револуционарима, с друге стране исказује негативне вредносне оцене према социјалистичким револуционарима. Присутна дихотомија, у теоријској и политичкој мисли Слободана Јовановића, садржана је у анализама револуционарних дешавања у којима претежно доминира персонални приступ.⁷

Социјално-етички изазови француских револуционара

Француска буржоаска револуција је несумњиво велики догађај у европској политичкој историји. Њен допринос се огледао у афирмисању идеја и начела модерне демократије у којима се даје примат народној вољи. Модалитети у приступу појединих аутора утицали су на присутно разликовање у разумевању домета Француске буржоаске револуције. У прилог критици Француске буржоаске револуције наводи

6 Слободан Јовановић има у виду и дешавања која, по начину испољавања, нису револуционарна, али их по својим ефектима могу превазићи. Управо описујући крај династије Обреновић и убиство краља Александра Обреновића, Слободан Јовановић указује на губљење његовог упоришта у официрским круговима и значајном делу грађанства. Под утицајем радикала охрабрани, официрски кругови су сматрали краљево убиство јединим могућим решењем кризе у земљи. Зато је овај догађај, по својим последицама, раван револуционарним дешавањима. У том смислу, Слободан Јовановић на једном месту примећује да је краљ Александар Обреновић „хтео истовремено да наметне официрима Драгу за краљицу, и да насупрот радикалима успостави лични режим. Таква борба на два фронта премашала је његову снагу, и његова пропаст била је неизбежна” (Jovanović 1936, 378).

7 У критичком осврту на социјални контекст и политичке прилике у Француској, а под утицајем Едмунда Берка, Слободан Јовановић сматра да револуционари полазе од претпоставке да је наш ум у стању да изнађе савршено друштвено уређење, услед којег наступа период општег благостања. Сматра да не треба доводити у питање часне намере учесника револуције. Уместо тога, исправније је судити њиховим лошим резултатима у пракси (Terzić i Joksić 2021a, 314).

се да су уздрмане традиционалне везе људи, који су живели заједно и бринули једни о другима. Они су престали да се покоравају законима и државној власти. Читаво друштво је постало распарчано на неповезане делове, лишене сваке духовне или грађанске сврхе и повезаности. Једном речју, потпуно је изгубљена свест о заједничкој припадности и солидарности појединаца унутар друштвене заједнице (Krstić 2015, 216).

Описујући поједине личности из реда водећих француских револуционара, Слободан Јовановић је настојао да укаже на нужност адекватног приступа у односу на важна државна питања. То посебно добија на значају у тренуцима раскида с претходном и периодом успостављања нове државне власти. Будући да су револуционарни догађаји довели до суровог обрачуна међу њеним вођама, Слободан Јовановић је њима посветио посебну пажњу. Могло би се рећи да је политичку судбину читаве револуције персонализовао кроз појединачне улоге њених вођа.⁸

У лику Мирабоа, Димуријеа, Дантона и Робеспјера можемо уочити утицај више чинилаца: њиховог породичног порекла, имовног стања, врсте и нивоа образовања, политичке културе, породичних прилика, политичког искуства и личне храбрости да истрају у сопственим убеђењима. Иако се хроничари задржавају на политичким изазовима, као кључним факторима у вртлогу револуционарних дешавања, Слободан Јовановић о(п)стаје на линији личног односа сваког појединца. Он неумољиво инсистира на револуцији као моралном изазову који различито утиче на карактер и судбину њених вођа.⁹

8 Интересантно је запазити да у делима Слободана Јовановића изостаје дубинска анализа негативних последица које је произвела Француска буржоаска револуција. Јовановић њихово присуство првенствено везује за сплет негативних и у извесном смислу неспретних ситуационих околности, у којима се њихове вође нису најбоље сналазиле. Управо се долазак Наполеона Бонапарте на власт и његово успостављање ауторитаризма добрим делом може сматрати последицом Француске буржоаске револуције (Terzić i Joksić 2021a, 322).

9 У светлу наведеног, Слободан Јовановић констатује: „Своје праве вође Револуција налази међу представницима оне друштвене класе чије су потребе изазвале, и која је позвана да новом друштвеном уређењу удари свој печат. Код тих скоројевића, револуционарни идеализам удружује се с класном себичношћу. Идеали добијају снагу апетита, а апетити оправданост идеала” (Jovanović 1932, 422).

Социјално-етички изазови социјалистичких револуционара

Октобарска револуција у Русији је побудила пажњу Слободана Јовановића у контексту негативних друштвених догађаја. Пружио је детаљну анализу прилика у бољшевичкој Русији, где је власт предузимала прве кораке у правцу изградње бескласног друштва. Унутрашње уређење нове државе заснивало се на строгим социјалистичким принципима, утемељеним на комунистичкој идеологији (Terzić i Joksić 2021b, 75). Јовановић је анализирао основне слабости социо-комунистичког погледа на свет, у коме није било места за политички плурализам. Одсуство критичког мишљења, другачијих идеја и демократског начина управљања државом најављивало је почетак тоталитаризма у свим сферама друштвеног живота.¹⁰

Слободан Јовановић је указивао на одсуство моралних квалитета вођа социјалистичких револуција у свету. Посебно се задржао на примерима Русије и Југославије. Није крио разочарење у чињеницу да су комунистичке идеје пронашле плодно тло у његовој земљи, чија је жртва, поред многобројних интелектуалаца, био и он. Његова критика је била начелног карактера, јер је сматрао излишним бавити се онима који су, газећи преко једних, управљали другима, а забрањивали долазак у земљу трећима. Последњима је припадао управо Слободан Јовановић.¹¹

У својим књигама Слободан Јовановић полази од очевог¹² истраживања аутентичне Марксове мисли. Она се у знатној мери разликује у односу на касније интерпретације његове идеологије. Важно је приметити да се Слободан Јовановић бави социјалистичком револуцијом из њему доступне литературе. Није имао могућности да се непосредно упозна са социјалистичким револуционарима и приликама које су

10 Насупрот демократији, Маркс се залагао за отворену диктатуру пролетаријата. По њему, између капиталистичког и комунистичког друштва, постоји период револуционарног преображаја првог у друго. У том периоду држава не може бити ништа друго већ револуционарна диктатура пролетаријата (Antonić 2010, 162).

11 Отпором државе према припадницима различитих религијских, идеолошких, културних и других усмерења омогућава се доминација колективитета над појединцем. Држава негира значај различитости и специфичности које појединац стиче припадношћу разноликим етничким, религијским и културним групама. Отуда се не признаје статус грађанина за групе које не припадају некој од већина (Terzić 2021, 23).

12 Отац Слободана Јовановића био је српски либерал Владимир Јовановић (1833-1922).

владале након успостављања нове, социјалистичке власти у Југославији. Међутим, своје ставове и закључке износи наводећи основне поставке теоријске мисли марксистичких аутора, попут Кауцког, Бернштајна, Мана, Бухарина и других. Дајући јединствену оцену марксистичког погледа на свет, Слободан Јовановић указује на њихово разилажење у три главна питања: технике, демократије и слома капитализма.

Иако безрезервно критикује марксистичко поимање демократије, Јовановић издваја две групе мишљења у погледу њеног успостављања. Док умеренији демократију сматрају природним путем ка социјализму, екстремнији одбацују демократију. Она, заправо, успављује револуцију, чиме губи на оштрини свог деловања. Револуција није посао већине, већ подухват одлучне мањине, која има јасно постављене циљеве. Иако овакво виђење револуције не одговара оригиналној Марксовој мисли, у пракси се показало „делотворнијим”. Једном речју, оно што је већина уочила на крају Слободан Јовановић је уочио на самом почетку успостављања социјалистичког поретка (Jovanović 1935b, 155–158).

Кварење државе као производ делатности (револуционарних) полуинтелектуалаца

Слободан Јовановић у својим радовима провлачи тезу да држава није прост збир појединаца који ступају у међусобне односе. Она представља творевину с изграђеним механизмима, који омогућавају њено трајање. Ако је већ тако, поставља се питање (не)моћи полуинтелектуалних личности да искваре здрав државни организам? Одговор лежи у супстанцијалном приказу полуинтелектуалаца у доба када се домогну важних државних позиција. Тада до изражаја долази њихова склоност ка интересним повезивањима. Поред тога, полуинтелектуалци циљано прибегавају практичним решењима, којима додатно учвршћују свој положај у државној хијерархији.

Свесни празнина у свом образовању и култури, полуинтелектуалци примењују специфичне начине опхођења према другима. Упада у очи њихова претерана љубазност и наводна спремност да саслушају туђе проблеме. Настоје да убеду друге да им желе помоћи, иако се искључиво

руководе сопственим интересима. „Принцип двоструког морала” доводе до савршенства, водећи истовремено рачуна о тренутним потребама и интересима политичке групаације којој припадају. Нажалост, њихове „жртве” тога бивају свесне тек када буду искоришћене.

Полуинтелектуалци иду корак даље у обесмишљавању морала у себи и око себе. Много полажу на спољно одевање, користе грађанске манире, док понашање прилагођавају конкретној прилици. У јавном и колегијалном обраћању користе језик и слог чије значење површно разумеју, па неретко бивају извргнути руглу када буду разоткривени. Ипак, они се и тада прилично добро сналазе, јер критичко обраћање проглашавају јеретичким и ненародним, свесно идентификујући себе с народом. Свој демагошки карактер, у форми увежбаног јавног наступа пуног политичке фразеологије, сматрају савршеним оруђем обмане. У томе се препознају политички противници Слободана Јовановића у социјалистичкој Југославији¹³.

Намеће се питање да ли су револуционари политички мисионари или полуинтелектуалци који су искористили одређени историјски тренутак? Иако не постоји универзални одговор, несумњиво је да се полуинтелектуалци најбоље сналазе у кризним временима, када су најповољније могућности њиховог деловања. После извесног времена, својим деловањем урушавају револуцију и обесмишљавају идеализам који је покренуо народне масе.¹⁴

13 „Оштрији став према Слободану Јовановићу марксистички аутори заузимају очи рата и за време рата. После рата, када долази до потпуног стапања марксистичке филозофије са идеологијом и практичном партијском политиком, уследио је покушај брисања сећања на Слободана Јовановића -лажног научника и народног непријатеља”. Нечасну улогу у томе имао је и Душан Недељковић, који постаје једини професор (марксистичке) филозофије на Универзитету у Београду, декан Филозофског факултета, проректор Универзитета, члан Суда части Универзитета у Београду и председник Државне (југословенске) комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Југославији, која је Слободана Јовановића прогласила за ратног злочинца (Milosavljević 2013, 24).

14 „Наиме, од Француске револуције су на снази – преврати, ратови, национализми и империјализми, и можемо рећи да је она у политичко поље пустила стихијске силе које ће мучити Европу готово век и по. Тек са завршетком Другог светског рата перманентно ванредно стање Европе прелази у редовно, које ће чак и у призи мхладноратовских супротстављености омогућавати формирање грађанског политичког обрасца (који више неће бити класично-модеран, већ постмодеран, односно постграђански) коме увек треба редовно политичко стање, док му никако не погодују разна ванредна стања. Тај новоуспостављени постграђански политички образац ће бити постмодеран зато што се у њему спајају тековине (модернистичке) револуције с тековинама (антимодернистичке) рестаурације, те епоха тако више неће бити ни класично-модерна, ни анти-модерна, већ ће једноставно живети своје постмодерно доба. Било како било, Европа тек после Другог

ЗАКЉУЧАК

Полуинтелектуалац у теоријској мисли Слободана Јовановића представља особен тип личности. Његово понашање је вишеструко индуковано утицајима више фактора, међу којима доминирају урођени и стечени. Будући да није могуће у целости представити универзални модел полуинтелектуалца, неопходно је базирати се на личностима које имају политичку тежину у одређеним историјским периодима.

Слободан Јовановић користи персонални принцип, на основу кога даје дубинску анализу значајнијих револуционара, политичара и других друштвених делатника који су својим ауторитетом и државним положајем били у прилици да утичу на важне друштвене догађаје. Јовановић прати трансформацију људи различитих религијских, идеолошких и политичких уверења, притом настојећи да објасни факторе који формирају личност полуинтелектуалца.

Анализирајући порекло, степен образовања и моралне квалитете француских и социјалистичких револуционара, Слободан Јовановић жели да укаже у којој мери они припадају категорији квази, односно полуинтелектуалаца. Такође, настоји да утврди повезаност кварења личности на власти и кварења државе, којом у одређеним историјским тренуцима управљају. Следствено томе, на основу сопствених запажања, завидног политичког, правничког и научног искуства, Слободан Јовановић издваја полуинтелектуалца као главног фактора кварења државне власти.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Antonić, Slobodan. 2010. „Klasni rat: Lenjinovo nasleđe.” *Sociološki pregled* 45 (2): 159–204. doi: 10.5937/socpreg1002159A.
- Cvetičanin, Neven. 2008. „Prevazilaženje konteksta francuske revolucije u postmodernom dobu – potiranje podele političkoga polja na levicu i desnicu.” *Sociološki pregled* 42 (1): 101–119. doi: 10.5937/socpreg0801101C.

светског рата излази из кризе коју јој је наметнула Француска револуција” (Cvetičanin 2008, 103–104).

- Hefe, Otfrid. 2008. *Pravda-filozofski uvod*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Hobs, Tomas. 1961. *Levijatan, ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*. Beograd: Kultura.
- Jovanović, Slobodan. 1932. *Vođi Francuske revolucije*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Gece Kona.
- Jovanović, Slobodan. 1935. *Iz istorije političkih doktrina (knjiga prva)*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Gece Kona.
- Jovanović, Slobodan. 1935. *Iz istorije političkih doktrina (knjiga druga)*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Gece Kona.
- Jovanović, Slobodan. 1936. *Vlada Aleksandra Obrenovića (knjiga treća)*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Gece Kona.
- Krstić, Predrag. 2015. „Rana konzervativna kritika prosvetiteljstva.” *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 9 (13): 205–224. doi: 10.2298/THEO1404105K.
- Milosavljević, Boris. 2012. „Kulturni obrazac i pojam polu-intelektualca.” *Kultura* 137 (4): 127–143. doi: <https://doi.org/10.5937/kultura1237127M>.
- Milosavljević, Boris. 2013. „Marksistička kritika studije Slobodana Jovanovića o Marksu. Praksa i dijalektika.” *Theoria* 56 (3): 15–40.
- Milosavljević, Boris. 2019. *Svet i vreme Slobodana Jovanovića (1869–1958) - povodom 150 godina od rođenja*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Stepanov, Radivoj i Despotović, Ljubiša. 1997. „Pledoaje za demokratiju Slobodana Jovanovića.” *Glasnik advokatske komore Vojvodine* 69 (7-8): 267–272.
- Terzić, Predrag i Joksić, Ivan. 2021. „Državno pitanje u teorijskoj misli Slobodana Jovanovića.” *Srpska politička misao* 71 (1): 65–86. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.7112021.4>.
- Terzić, Predrag i Joksić, Ivan. 2021. „Francuska buržoaska revolucija iz pera Slobodana Jovanovića.” *Politička revija* 68 (2): 311–325. doi: <https://doi.org/10.22182/pr.6822021.15>.
- Terzić, Predrag. 2020. „Ideja slobode u pravno – političkim delima Slobodana Jovanovića.” *Srpska politička misao* 68 (2):

79–98. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.6822020.3>.

Terzić, Predrag. 2021. „Princip ekskluzivnog građanstva i status stranca.” *Društveni horizonti* 1 (1): 13–27.

Vreme. 2001. „Feljton: Pisma Slobodanu Jovanoviću (1).” *Novembar* 22, 2001. <https://www.vreme.com/kultura/pisma-slobodanu-jovanovicu-1/>.

Predrag Terzic*

Institute for Political Studies, Belgrade

**SEMI-INTELLECTUAL AS A FACTOR OF THE STATE
AUTHORITY DISRUPTION IN THE THEORETICAL
THOUGHT OF SLOBODAN JOVANOVIĆ**

Resume

The subject of this paper is semi-intellectual in the scientific perspective of Slobodan Jovanović. In his works, Jovanović paid special attention to the semi-intellectual, assuring readers of all the uselessness of this kind of individual, the one who persistently strives for power. The absence of moral qualities by a semi-intellectual, in interaction with the challenges imposed by the state government, inevitably leads to his further corruption. Hence, the semi-intellectual has the property of a factor that spreads his values to others. He makes them bare careerists, unprepared for the right compromises, but receptive to immoral ones. Getting acquainted with such a person, finding historical examples and comparing them with current social circumstances, re-actualizes Slobodan Jovanović in the scientific community. The historical vacuum, in which he was banned, later continued in the opposite direction, i.e. with the increased interest of the author in Jovanović's scientific thought. The period of publishing books and discussions in which the public gets acquainted with the authentic moments of his life and intellectual work is coming rapidly.

The aim of this paper is reflected in the original presentation of Slobodan Jovanović's views and opinions on the semi-intellectual. In addition to this thematic scope, the paper will also cover the broader theoretical thought of Slobodan Jovanović. The non-selective approach will include the most important sources that provide a broader picture of historical events in the vortex of which „semi-intellectual” individuals have played an important role.

The results of the paper consist of expressing the author's own observations based on the original records of Slobodan Jovanović. The paper explicitly concludes that, without any exaggeration or bias, we consider him an indispensable author

* E-mail address: predragterzic@yahoo.com.

** Овај рад је примљен 28. децембра 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 31. марта 2022. године.

in the theoretical study of the phenomenon of state power. At the same time, the expressed personification of state power is purposefully based on the phenomenon of the semi-intellectual as a factor in its disruption.

Keywords: Slobodan Jovanović, revolution, state, power, morality, ideology, semi-intellectual